

ПО СЛЕДИТЕ НА КОНСУМАТИВНАТА КУЛТУРА

(*Approaching consumer culture. Global Flows and Local Contexts.*
E. Blagoeva (ed.). 2018. Springer.)

Сборникът *Approaching Consumer Culture. Global Flows and Local Contexts* (Вникване в консумативната култура. Глобални вълни и локални контексти) със съставител и редактор Евгения Кръстева-Благоева (Нов български университет), издаден от престижното глобално издателство *Springer*, успява да впише „не-западни“ изследователи в глобалното академично пространство; всъщност тъкмо поставянето под въпрос на „западния“ монопол върху консумативната култура, като че ли е един от залозите на тази книга, представляваща различни „отделни случаи“ (case studies), разработени в рамките на изследователски проект на НБУ. Статиите „отместват“ фокуса от „Запада“ и проследяват локалното производство на потребители и консумативни практики по границите на Европа, както и далеч на изток – в Япония и Китай. Авторите освен това разгръщат изследванията си в широк времеви хоризонт, анализирайки конструирането на консумативна култура от времето на социализма до времето на Фейсбук, и често проследяват сложния процес на трансформации „отдолу“, през които преминават различните потребителски практики. Отвъд тези общи залози, сборникът успява да събере многообразие от подходи, изследователски въпроси и конкретни проблеми, така че крайният резултат напомня калейдоскоп – читателят би могъл при всеки прочит да открива различни теми и свързващи нишки между отделните текстове. Именно поради тази специфика на книгата представянето ѝ ще бъде неизбежно частично и ще се опита да покаже само един от възможните прочити, а това ще остави встрани част от статиите в очакване на други интерпретации...

Производството на потребители е една от темите, анализирана в много от главите, и централна за изследванията на социалистическата и постсоциалистическата консумативна

култура. Евгения Кръстева-Благоева проследява през дълбочинни интервюта не просто спецификите на социалистическото потребление, но и тяхното траене отвъд края на социализма. Недостигът на стоки, трудният достъп до тях и ниското им качество конструира особения социалистически потребител, който е въвлечен в един непрекъснат процес на производство на стоките едновременно с тяхното потребление; ражда се консуматор-брикольор, който активно доправя материалната си среда. И докато до-произвежда обектите си, този социалистически консуматор конструира значението им и собствената си идентичност. В постсоциалистически контекст обаче съвсем не се появява щастлив, пасивен консуматор, чиято субектност се свежда единствено до естетическия избор между стоките; консуматорът-брикольор продължава практиките си, като този път през дрехи „вторя ръка“ се опитва да си произведе идентичност „първа ръка“. Марина Симич (Белградски университет) пък поставя под въпрос самите дихотомии, през които мислим консумацията – социалистическа и постсоциалистическа, опитвайки се да очертаем Берлинска стена между тях; вместо това тя ни предлага да интерпретираме консумативната култура, проследявайки конкретни потребителски траектории на социалните дейци и показва как консумативните избори, както и развиването на потребителски експертизи, всъщност се използват като тактики по изграждане на морален субект в различните политически контексти. Илдико Ердей (Белградски университет) също предлага анализ на консумативната култура като процес, анализирайки практики от социалистическа Югославия до постсоциалистическа Сърбия. Предизвикателство е тезата ѝ, че в Югославия се конструира консумативна култура без консумативно общество, докато съвременната ситуация интерпретира като консумативно

общество без консуматори; това е изследователско предизвикателство, което си струва да бъде прието и продължено в следващи изследвания. Всъщност в статията си Илдико Ердей се фокусира главно върху отношенията между политическия и консумативния избор. Тя анализира конкретни активистки движения и успява да покаже, че консумативните избори съвсем не подменят политическите, нито минимизират политическите ангажменти на гражданите, отдадени на консумация; напротив, става дума за едновременно практикуване на политически и консумативни избори, за гражданско участие и ангажимент едновременно в полето на консумацията и на политическото. Юсон Йънг (Щатски университет „Уейн“ в Детройт) също предлага прочит на политическата роля на консумацията през анализ на „потребителския активизъм“ в постсоциалистическа България. В битката си за достъп и избор едновременно гражданите развиват компетентността си на потребители; много любопитната изследователска интерпретация, която Юсон Йънг предлага, е на това как в контекст на недоверие както към държавата, така и към търговците, и към експертите, всъщност гражданите настояват тъкмо публичните институции да защитават правата им и то именно правата им, като консуматори; всъщност като че ли се е родил истински гражданин-потребител, който участва в политическото, пазарувайки. Политически се оказват и залозите при конструирането на показно потребление в Китай, според анализа на Мин Зу (Шанхайски университет за международни изследвания), а текстът на Томоко Тамари (Голдсмитс Колидж, Лондонски университет) ни разкрива един неочакван агент на модернизационната промяна в Япония – момчетата от универсалните магазини.

Оттук, като че ли, бихме могли да въведем една друга тема, която преминава през повечето статии в книгата, а именно – как измисляме стоките. Защо обикновените „западни“ стоки попадат в домашните витрини на социалистическите консуматори? Как идеологическото приравняване на консумацията със „Запада“ и трудният достъп до тях води до специфичното им надценяване? Това са изследователски въ-

проси, с които ни запознава текста на Евгения Кръстева-Благоева, за да се запитаме как конструираме „нормалното“ потребление, това, което приемаме, че заслужаваме; как тази „норма“ преминава през времето и как през нея разпознаваме и практикуваме собствените си специфични идентичности. Ако едни смисли и стратегии за придаване на значения изглеждат странно устойчиви във времето, наблюдавани в различни политически контексти и от разнообразни поколения потребители, други непрекъснато променят значенията си. Някои потребители се опитват да семантизират стоките през Фейсбук, за да измислят самите себе си според Кристиан Банков (НБУ), други непрекъснато променят потребителските си навици (това показва Майя Келиян (ИИОЗ – БАН) за средните страти в Япония), може би и за да запазят устойчиви социалните си позиции, а трети си присвояват пицата като локална храна, но настояват да практикуват „сушието“ като екзотична храна според разказа на Искра Велинова. Дори миналото се оказва, че може да се пакетира като стока. Цвете Лазова (НБУ) анализира като отделен казус употребите на Перперикон, за да покаже как се конструира свободен пазар на „антично наследство“. А Моника Строе (Национален университет по политически науки и публична администрация, Букурещ) разказва биографията на домашните сладка: пресемантизирането на „бурканите“ от знак за бедност и тактика по оцеляване се превръщат днес в знак за креативност и компетентност, форма на продуктивна консумация за средните класи в Румъния. Според автора това е битка със стандартизацията, схващана като загуба на вкус и наложена от ЕС; дали обаче не можем да го мислим като локализиране и присвояване именно на глобални стилове на живот на средната класа с акцента върху креативното, домашното, производителното. Със сигурност става дума за усилие по конструиране на автентична идентичност и морален проект, което си служи с разнообразие от репертоари в различните локални контексти.

Въвеждащият текст на Майк Федърстоун (Голдсмитс Колидж, Лондонски университет), с който ще завърша тази рецензия, всъщност

показва съвременната консумативна култура именно като „нестабилно поле, в което сигурните смисли са изгубени“. Статията предлага панорама едновременно на историите и на изследователските подходи към консумативната култура, а се опитва и да очертае сценарии за бъдещето на консумацията. Статиите, събрани в сборника, уплътняват изследователски именно това усещане за многообразие и несигурност, за изследователски предизвикателства и бели петна, които са в очакване на своите интерпретатори. Именно затова книга-

та си струва да се прочете от всеки, който е любопитен да мисли съвременните контексти, да ги мисли процесуално и да се опитва да ги анализира като констелация от стратегиите на властови актьори, глобални образи и тактики на „обикновени“ хора. Единственото, за което можем да съжаляваме, е, че книгата няма битие на български, защото това би насърчило развитието на изследователските усилия, фокусирани върху консумацията; а това, както се вижда от публикуваните в този сборник статии, би било изключително продуктивно.

Мила Минева

ВМЕСТО РЕЦЕНЗИЯ

(Ставру, Ст. (съст.). *Предизвикай: Етажната собственост!* 2019, Сиела: София; *Предизвикай: Вещните права върху чужда вещ!* 2018)

Пиша този текст от благодарност. От благодарност към Стоян Ставру, който не само ми подарява книги от тематичната поредица „Предизвикай: Съдебната практика“¹, но отделя време и да ме въведе лично в тяхната структура и основни моменти от съдържанието. Защото не съм юрист, нямам усещането и да съм клиент, търсещ конкретна юридическа помощ. Но пък темите „давност“, „етажна собственост“, „вещни права върху чужда вещ“ са теми от живота, т.е. засягат ни като хора, буквално в нишите на всекидневието, усещаме ги през порите си. И ако сме по-любопитни читатели, а аз, да си призная, съм, тези книги хвърлят светлина както върху бремето на социализма, така и върху усилията за настръйването на родната правна система към стандартите на една политическа общност, в която се сблъскват не малко правни традиции. Същевременно институтите във фокуса на сборниците се осветляват не само през текста на закони, а на съдебни решения, които, така поне ми се струва, понякога и специализирани юристи не могат или могат много трудно да обхванат. Причината е подпечатала цялата поредица – „290-ник“, членът от ГПК, който

едновременно вдигна летвата пред стихията на желанията за разглеждане на касационни жалби, но и в не малка степен разби илюзията, че работата на съдиите е подредена по етажите на непоклатима пирамида. Оказа се, че и да има пирамида, тя е като съхранените, на които липсват върховете им. Дали дори, или поне, не знам, но природата заобля върховете. А съдиите, постановили решения в духа на сегашната редакция на чл. 290, започнаха да приличат на герои от филми и книги, за които по-възрастните поколения са ни отрезвявали: не им се връзвайте, при тях има прецедентно право. В годините на младежкото си недоволство отвърщах: добре де, добре, нашето пък е „прецедено“. Е, сега – през призмата на тези сборници – стана видно, че прецедентно право има и при нас, и то в не малка степен, че съдиите го развиват, но и развинтват (както пише Ставру). И всичко това оправдава предговорите на томовете, в които става дума за интерпретация, интерпретация не само в правото, а в литературата и във философията. Не се съмнявам, че в това поле, в което Ставру влага сили и страст, скоро ще изникнат нови плодове.